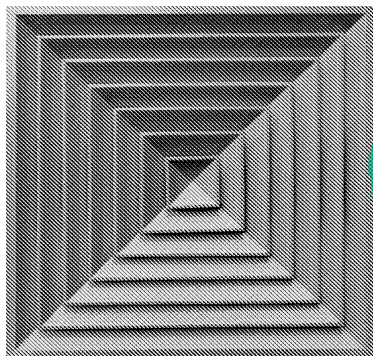
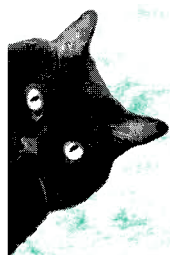
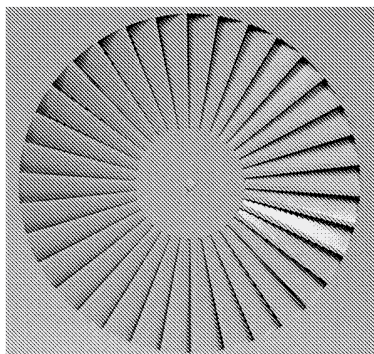

A+

ARCHITECTUUR IN BELGIË

Dis-array

02660

A+ 266

juni/juli 2017

BEL € 12,50 – INT € 19,50

A+ 266

Dis-array

juni / juli 2017

In the Picture

- 5 Op wandel door een coworkingruimte
Aslı Cıçek
- 8 Oppositiefiguur
François Gena
- 12 Deinze wordt meer stad
Bart Tritsmans
- 16 Toen faience nog wit was
Mathias Bouet
- 21 Huis zonder muren
Christophe Le Gac

Zoom Out

ACTUEEL

- 26 Woonprogramma zegeviert voor het eerst op Mies van der Rohe Awards
Louis De Mey
- 28 Existentiële verkavelingen
Pieter T'Jonck
- 30 Ultima voor Paola Viganò
Lisa De Visscher

BOEK

- 30 Highway X City
Claire Pelgrims

Funda- menten

- 33 Editio
Pieter T'Jonck

- 34 Werken in het post-'Playboy'-tijdperk
Joep Gosen

- 40 Donkere kamers in het pretpaleis
Pier Vittorio Aureli

- 44 Huiselijkheid is de nieuwe zakelijkheid
Dieter Van Den Storm

- 47 Er is hoop voor het kantoor
Tine Hens

- 51 Ommekeer bij de overheid
Pieter T'Jonck en Guillaume Vanneste

- 53 This is MAD
Gerlinde Verhaeghe

- 56 Creatieve miserie
Pieter T'Jonck

- 59 'De media zijn een ecosysteem geworden'
Pieter T'Jonck

Zoom In

- 66 Veranderlijke werkplekken
Interview met Doorzon Interieur architecten, afgenomen door Fredie Floré

Debat

- 72 Overwerkt en onderbetaald?
Een rondetafelgesprek
Antoine Wang

Guests

- 79 10 jaar Cellule architecture
Thomas Moor

Product News

- 84 Bureaumeubelen, verlichting, afwerking en ruwbouw

'De media zijn een ecosysteem geworden'

Het staat nu vast: tegen 2022 verlaten de VRT en de RTBf het oude omroepgebouw aan de Auguste Reyerslaan in Schaarbeek. Net achter de huidige gebouwen richten ze elk een eigen nieuw huis op. De verhuis wordt meteen de hefboom voor de ontwikkeling van een 'Mediapark' op de 20 ha grote site. Dat zal plaats bieden aan een innovatieve combinatie van wonen, werken, onderwijs en ontspanning, op maat van de creatieve industrie, i.c. de media. Een gesprek met de ontwerpers.

Het terrein aan de Auguste Reyerslaan kent een bewogen geschiedenis. Van 1889 tot 1963 was hier de Nationale Schietbaan (*Tir national*) gevestigd. Een klein kerkhof achterin het terrein herinnert aan de verzetslieden die de Duitsers hier in WO I en II executeerden. Het gebouw van de schietbaan moest evenwel wijken voor een nieuw omroepgebouw van de Belgische omroepstichting INR/NIR. Die was toen net gesplitst in een Nederlandstalige en Franstalige vleugel. De eerstesteenlegging vond plaats in 1964. In 1968 werd het gebouw in gebruik genomen, maar de verhuis vanuit het vroegere omroepgebouw op het Flageyplein was pas in 1974 afgerond. Koninginnenstuk van de site is de 83 meter hoge zendtoren uit 1977, een ontwerp van Roger Bastin. Toch is het de grote kantoor-schijf met haar repetitieve raamopeningen die de site domineert. Ze vormt een breuk tussen de Reyerslaan en het achterin gelegen park, een restant van de vroegere schietbaan. De merkwaardige heuvels en tunnels in de tuin getuigen nog van die bestemming.

Dit complex voldeed functioneel en energetisch al lang niet meer. Beide omroepen wilden ook hun eigen weg gaan. Zowel de Vlaamse als de Brusselse Bouwmeester trad actief tussenbeide om het potentieel van het terrein na de verhuizing naar twee nieuwe vestigingen te onderzoeken. Zo ontstond een bijzondere coalitie met vier partners. De twee omroepen zetten inderdaad samen met het Brussels Gewest en de gemeente Schaarbeek hun schouders onder dit project.

Op die manier kwam het in 2014 tot een wedstrijd. De groep rond het Parijse bureau voor architectuur en stedenbouw van François Leclercq werd laureaat, hoewel ze toen nog geen precies idee hadden van de vorm van beide omroepgebouwen. Alleen hun inplanting lag grosso modo vast. Ook het programma voor de site was nog vaag. Wat wel vaststond, was de combinatie van een groot park met omroepgebouwen en ondersteunende functies als mediabedrijven, met daarbovenop ook heel wat huisvesting. Het zware programma moest het financiële plaatje van de omroepen helpen rond te krijgen.

De logistieke uitdagingen zijn enorm. Terwijl de nieuwe vestigingen van RTBf en VRT gebouwd worden, moet het oude gebouw met zijn uitgebreide parkeerzone blijven functioneren. Toch moeten ook andere bouwprojecten tegen 2022 stilaan vorm krijgen. De afbraak van het oude omroepgebouw die daarop volgt, belooft zo geen sinecure te worden. Het terrein – een blinde vlek op de kaart van de meeste Brusselaars – stelt met zijn grillige reliëf ook de nodige uitdagingen. Schuin over het midden ervan, ongeveer ter

algemeen zicht op de Reyerssite

plaatse van de nieuwe omroepgebouwen, loopt een diepe vallei, haast een sleuf. Ooit liep hier een beek, al merk je daar nu niets meer van. Naar de achterzijde toe stijgt het terrein dan weer fors.

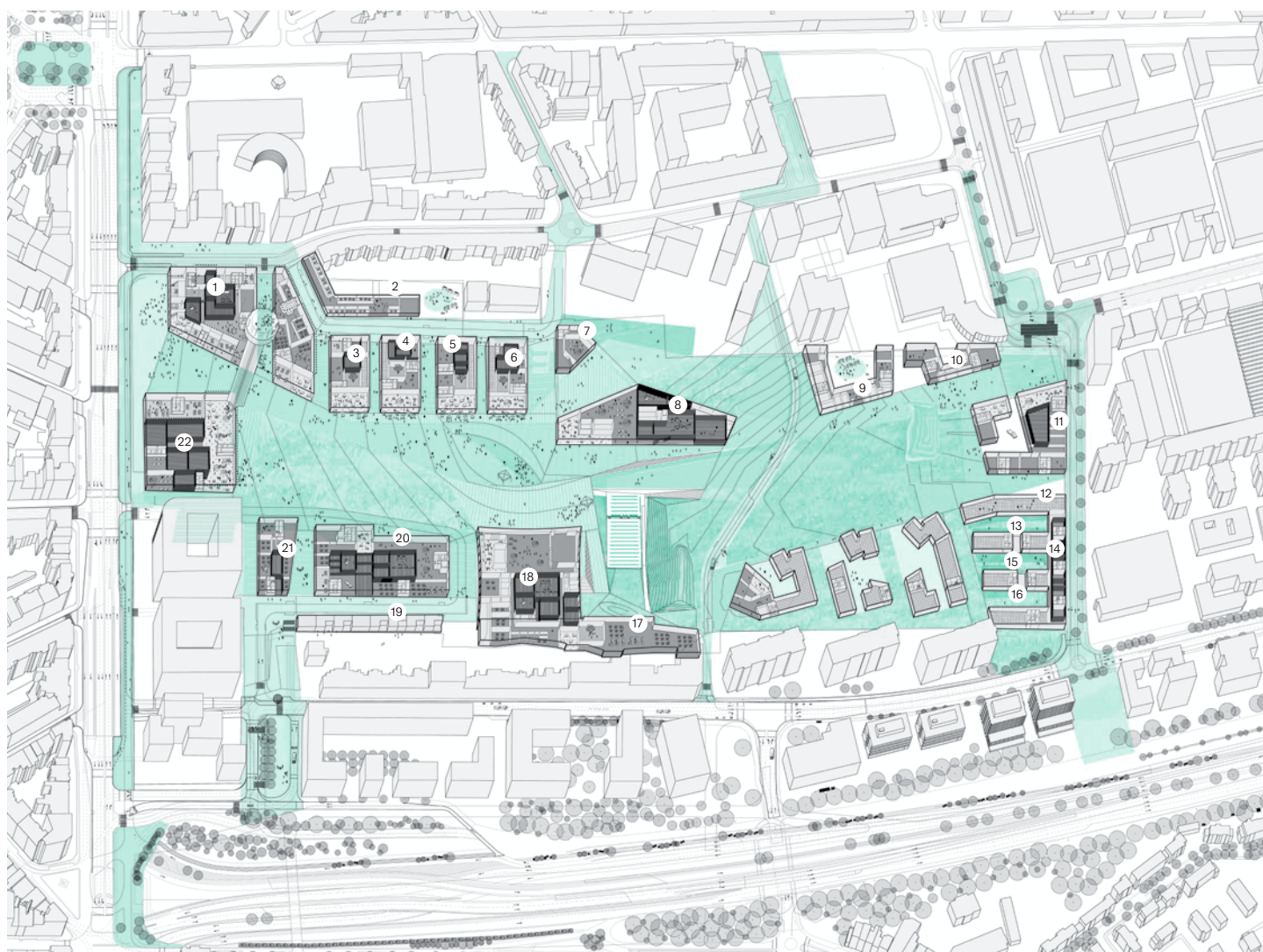
Toch ziet het ernaar uit dat het Mediapark een bijzonder levendige en aantrekkelijke plek wordt als de werken tegen 2030 rond zijn. Nu het ontwerp van het masterplan stilaan een definitieve vorm aanneemt, schetsen François Leclercq en projectleider Pierre-Marie Auffret de grote lijnen ervan. Ik ontmoet hen in hun kantoor te Parijs, aan de rand van Père-Lachaise. Het gonst er, met zo'n 60 medewerkers, van de bedrijvigheid. "Voor mij vullen architectuur en stedenbouw elkaar aan", zegt Leclercq al snel. "Een architect werkt met een stedenbouwkundig kader, maar omgekeerd biedt architectuur ook al dan niet het bewijs dat een stedenbouwkundig plan de juiste keuzes maakte."

A+ Wat was het uitgangspunt van jullie ontwerp?

Pierre-Marie Auffret De aanzet kwam van Jordi Pardo, de Catalaanse mediaspecialist in ons team. Hij stond mee aan de wieg van 22@, een mediapark in Barcelona dat een vergelijkbare mix van functies heeft als dit Mediapark. Hij wees ons op een fundamentele verandering in het medialandschap. Vroeger stond namelijk het distributiekanaal centraal, waren de mediabedrijven

verticaal geïntegreerd, en waren televisiezoekers gesloten bastions die je pas betrad na eindeloze controles. Maar de digitalisering zorgde voor een ware aardverschuiving. Wat nu telt, is de inhoud. Mediabedrijven gooien daarom de deuren wagenwijd open; ze willen die *content* binnenhalen. Ze staan veel meer open voor nieuwe spelers, met wie ze een samenwerking aangaan. Daardoor zijn de nieuwe gebouwen trouwens veel kleiner in omvang dan de huidige: niet alles wordt nog in huis geproduceerd. De media zijn een ecosysteem geworden.

François Leclercq We maakten op basis daarvan een aantal strategische schema's. We onderzochten bijvoorbeeld hoeveel mediabedrijven zich al in de onmiddellijke buurt bevinden. Naast de zetel van RTL, die op wandelafstand ligt, zijn er vlakbij ook veel andere, kleinere spelers gevestigd. We hopen dat die evolutie zich zal doorzetten. Dat gebeurde in elk geval bij 22@ in Barcelona. Het mediapark biedt daartoe alle kansen. We zetten in op een hoge densiteit, gekoppeld aan een sterke activering van de onderste bouwlagen. Aan de ingang van het park, aan de Reyerslaan, zul je kunnen shoppen, een film meepikken in de bioscoop of een media-opleiding volgen. Zo blaas je het park nieuw leven in. Het wordt als het ware de plaats waar kruisbestuiving tussen verschillende activiteiten kan plaatsvinden.

- 1 Mediaschool
- 2 Lagere school
- 3 Mediabox
- 4 Mediabox
- 5 Mediabox
- 6 Mediabox
- 7 Event hall
- 8 VRT
- 9 Lagere school
- 10 Crèche
- 11 Start ups
- 12 Service flats
- 13 Duplex & triplex woningen
- 14 Mediabox
- 15 Duplex & triplex woningen
- 16 Duplex & triplex woningen
- 17 Mediaschool
- 18 RTBF
- 19 SOHO
- 20 Mediaschool
- 21 Mediaschool
- 22 Cinema
- 23 VRT RTBF
- 24 RTL House

François Leclercq
Architectes urbanistes
www.francoisleclercq.fr
 Site REYERS (VRT, RTBF),
 Schaarbeek, geplande
 oplevering in 2030

Programma
 380 000m² op 20 hectares
 2 à 3.000 nieuwe woningen
 voor ongeveer 6.000
 toekomstige bewoners
 5.000 medewerkers (waarvan
 1300 povoort RTBF en 2400
 voor VRT)
 210 000 m² woningen
 30 000 m² nieuwe media-
 activiteiten (scholen,
 universiteiten, bedrijven)
 24 000 m² commerciële
 activiteiten (waaronder ook
 cinema + horeca)
 19 000 m² voorzieningen
 (lagere schol, crèche)

Bouwheer
 Gemeente Schaarbeek,
 Brussels Gewest,
 VRT, RTBF, SAU,
 perspective.brussels,
 gedelegeerd bouwheer

Team
 François Leclercq architectes
 urbanistes tekende het
 masterplan en leidde het
 multidisciplinaire team dat uit
 de volgende bureaus bestaat:

- BOB 361 (architecten)
- Espinas i Tarraso
 (la chapsarchitecten)
- CITEC (mobiliteit)
- Alphaville (stedelijke
 programmering)
- Transsolar (duurzaamheid)
- MAGEO (netwerken)
- Buur (stedenbouw)
- NARTEX (media expertise)

meer informatie op:
www.mediapark.brussels

A+ *Zowel bij het wedstrijdontwerp als bij het huidige plan valt de vorm van het park meteen op. Het vormt een boog van de Reyerslaan naar de Leonard Mommaertslaen. Vanwaar die specifieke vorm?*

FL De opdrachtgever vroeg een park, maar we stelden vast dat er aan de achterzijde van het terrein al een groot, zij het verwilderd en totaal vergeten bos ligt. Je komt er moeilijk omdat het huidige omroepgebouw een echte barrière vormt tussen de Reyerslaan en het bos. Omdat al quasi beslist was dat dat gebouw moest verdwijnen, leek het ons logisch om dat bos door te trekken tot aan de Reyerslaan.

De concrete aanleiding voor de gebogen vorm ligt in de historische ontwikkeling van de bredere omgeving. De westzijde van het terrein ontwikkelde zich in de 19de eeuw volgens een uitgesproken orthogonaal raster gedefinieerd door de Leuvensesteenweg en de Reyerslaan. Die laan is deel van de tweede ringweg die onder Leopold II aangelegd werd als verbinding tussen belangrijke parken en publieke voorzieningen. Aan de andere zijde van de sleuf door het terrein volgen perceelgrenzen echter een andere oriëntatie, en zijn ze grilliger. Ze zijn een restant van oude landbouwverkevelingen. Dat verschil in oriëntatie keert terug in de richtingverandering van de E40 als die de Reyerslaan nadert. De ontmoeting tussen twee richtingen definieert in zekere zin de boog. Het is op die plaats dat de twee omroepgebouwen komen te staan rond een *parvis des média* of *mediaplein*. Dat is ook het laagste punt van het park.

A+ *Op een doorgang voor bussen na is het hele parkgebied uitsluitend bestemd voor zachte weggebruikers. Wat opvalt, is dat het park, ondanks de boogvorm, geen duidelijk afgebakende grenzen kent. Het infiltreert als het ware tussen alle nieuw geplande gebouwen. Het lijkt zelfs alsof het park de aanpalende straten en de laat-moderne sociale woningbouwschijven van 'de Schaarbeekse Haard' omarmt.*

FL We wilden expliciet dat het park doordringt in al wat zich eromheen bevindt, dus ook de achterliggende wijken en het terrein van de Schaarbeekse Haard. We wilden het mediapark op die manier laten versmelten met de bestaande fysieke en stedelijke structuur. Dat was misschien wensdenken van onze kant, maar de sociale bouwmaatschappij en de vestiging van Ford hebben daar bijvoorbeeld toch op ingespeeld. De busverbinding over het terrein zal lopen over een nieuwe weg tussen het domein van de Schaarbeekse Haard en Ford, omdat Ford zelf een nieuwe woonontwikkeling voorziet op zijn terrein. Daarmee lossen we meteen het probleem van het openbaar vervoer op. Aan de zijde van de Reyerslaan is het terrein namelijk prima

ontsloten, vooral door de premetro. Het is echter wel 700 m lang, zodat een extra busstop midden op het terrein wenselijk was.

PMA Mooi meegenomen is dat het Brussels Gewest ondertussen tegen 2018 een volledige heraanleg van de Reyerslaan voorziet, met onder meer een voetgangersoversteek ter hoogte van de Emile Maxlaan. Heel wat anders dan het verkommerde voetgangerstunneltje dat nu als oversteek dient. De band met de oude wijk aan de overkant wordt zo al meteen versterkt.

A+ *Het programma van het mediapark is zeer dens: 380.000 m² op 20 ha, waarvan 8 als park ingericht zijn, dat is niet min.*

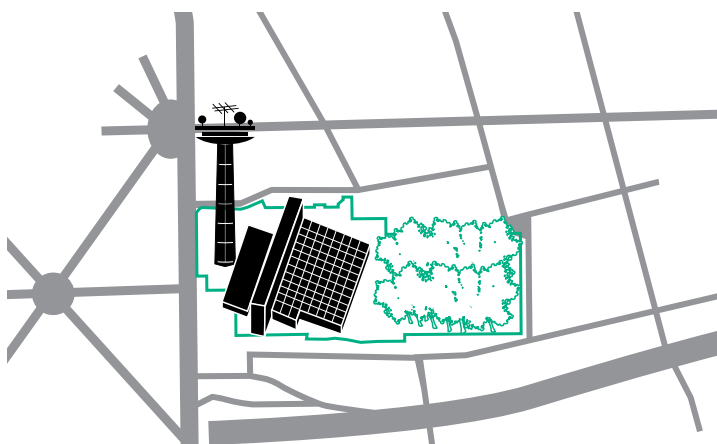
PMA Inderdaad. Aanvankelijk sprak men zelfs van 450.000 m², maar tijdens vele workshops is wel gebleken dat dat ten koste van de kwaliteit zou gaan. Kristiaan Borret heeft alle betrokken partijen toen op het hart gedrukt om niet te rekenen in Excel-sheets, maar in termen van stedelijke kwaliteit. In de loop van vele workshops met alle stakeholders zijn we zo tot een evenwichtig geheel gekomen, met zo'n 30.000 m² voor mediabedrijven en -opleidingen, 24.000 m² handel, horeca en ook een cinema en een 19.000 m² publieke voorzieningen zoals een school en een crèche. Daarnaast zijn er ook zo'n tweeduizend à drieduizend nieuwe woningen voorzien voor ongeveer zesduizend nieuwe inwoners. Dat alles bovenop de circa 93.000 m² van de twee nieuwe gebouwen van de VRT en de RTBf.

A+ *Het park wordt daarmee een ruimte die moet bemiddelen tussen alle gebouwen en gebruikers?*

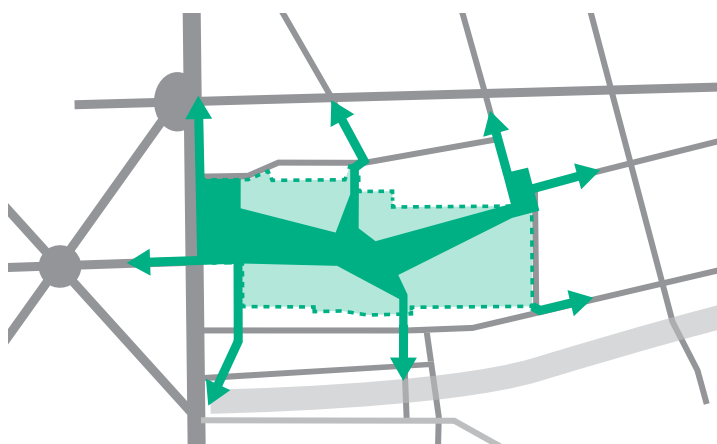
FL Inderdaad. Het park heeft een dubbele gradiënt. Van west naar oost, van de Reyerslaan naar de Mommaertslaen, gaat het van een levendige, sterk geprogrammeerde ruimte naar een meer intieme ruimte met woontorens, scholen en crèches in het park. Van noord naar zuid heb je eenzelfde gradiënt van ruimtes die gericht zijn op horeca en vertier naar een meer rustige zone. Maar het park bemiddelt dus ook tussen de grote spelers, starters en opleidingen.

A+ *Dit project speelt in op de tendens in de creatieve industrie om projecten op te zetten met ad-hocorganisaties van zelfstandigen en kleine bedrijven. In een onderzoek dat we voerden bij A+ merkten we dat deze tendens stilaan een impact heeft op zowel de stedelijke ruimte als kantoren en vooral ook woningen. Steeds meer mensen werken van thuis uit, maar daar zijn vooral nieuwe, relatief kleinere woningen en appartementen zelden op voorzien. Hoe vangen jullie dat op?*

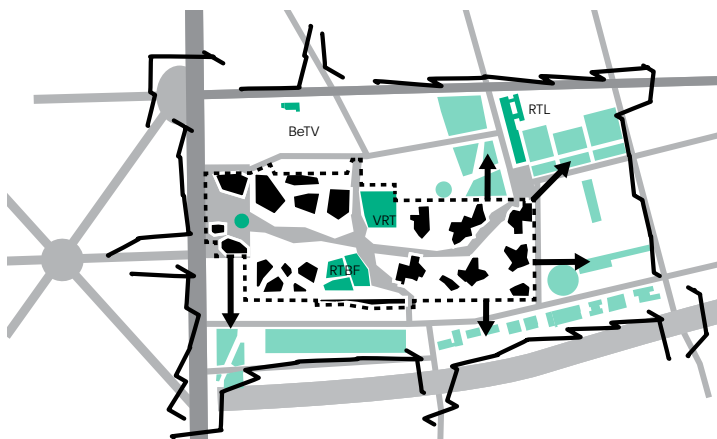
PMA In ons plan wordt zo'n 10 procent van de woningen zo voorzien dat er ook een werkruimte in vervat zit of er onmiddellijk op kan aansluiten. We noemen dat deel SOHO, naar de kunstenaarsbuurt in New York, al gaat het hier

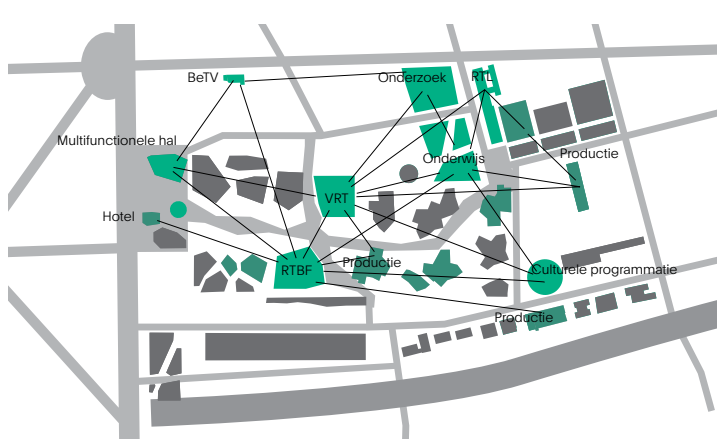
20 ha potentiële ruimte voor programma met park

Een metropolitaans park

Een actieve, verbindende publieke ruimte

Een mediacluster met vele vertakkingen

dan niet om vergelijkbare oppervlaktes. We onderzoeken nu hoe we dat ook op een bindende manier in de ontwikkelingsvoorschriften kunnen opnemen.

FL De kwestie ligt ons nauw aan het hart. Van in het begin begrepen we dat we in de hoogte moesten gaan met onze woongebouwen om de gevraagde vierkante meters te realiseren en toch voldoende park over te houden. Ik ken de buurt echter goed. Als halve Belg heb ik hier familie wonen. Ik besef dat je moet concurreren met het comfort en plezier van een woning met tuin. We hebben daarom veel aandacht besteed aan de vormgeving van de woontorens, zodat er voldoende, en kwaliteitsvolle collectieve en private buitenruimtes zijn, en dat elk appartement een mooi uitzicht krijgt. Dat ligt vast in een reeks spelregels waar elke ontwikkeling aan moet voldoen.

Pieter T'Jonck

Dit artikel kwam tot stand met de medewerking van team Bouwmeester Brussels Hoofdstedelijk Gewest

A+ 267

Dis-cours

Tot in de jaren 1960 schreven talloze toonaangevende architecten traktaten waarin ze definieerden wat voor hen goede architectuur was. Sindsdien zijn zulke teksten een zeldzaamheid. Net zoals architecten die niet enkel bouwen maar ook aan architectuurkritiek doen. Architectuurboeken zijn er genoeg: elk zichzelf respecterend bureau geeft er wel een uit over zijn eigen projecten. Maar dat is nog geen architectuurtheorie of -kritiek. Zijn we die kunst verleerd? Wie bedrijft ze nog in België? En hoe verhouden deze auteurs zich tot de traditie? Is er nog wel nood aan? Welke uitgevers wagen er zich nog aan? We zoeken het uit in A+ 267.

Zaal der planeten, gravure van Erik Desmazieres, voor het kortverhaal "La Bibliothèque de Babel" door Jorge Luis Borges

ABONNEMENTEN

A+ ARCHITECTUUR IN BELGIË verschijnt 6 keer per jaar. Een jaarabonnement kan op elk gewenst moment ingaan en kost € 65 (BE). Een studentenabonnement kost € 49 (BE).

HOE ABONNEREN?

Koop een abonnement online via onze website: www.a-plus.be/shop.

VRAGEN OVER ABONNEMENTEN:

Ernest Allardstraat 21/3 — B-1000 Brussel
Enkel via mail naar abonnement@a-plus.be
www.a-plus.be

VERKOOPPUNTEN IN BELGIË

ANTWERPEN

— Copyright bookshop
www.copyrightbookshop.be
— Art shop Muhka
www.muhka.be

BRUSSEL

— Librairie d'architecture CIVA
www.civa.be
— Tropismes
www.tropismes.be
— Wiels
www.wiels.com
— Cook & Book
www.cookandbook.be
— Librairie Candide
www.librairiecandide.be
— Librairie Peinture Fraiche
www.librairiepeinturefraiche.be

KORTRIJK

— Theoria Boekhandel
www.theoria.be

GENT

— Copyright Bookshop
www.copyrightbookshop.be

LUIK

— Librairie Pax
www.librairiepax.be

DIEST

— Boekhandel Grote Markt
Grote Markt, Diest

VERKOOPPUNTEN IN HET BUITENLAND

ROTTERDAM

— Nai Boekverkopers
www.naibooksellers.nl

COLOFON

A+ ARCHITECTUUR IN BELGIË
tweemaandelijks tweetalig tijdschrift

issn 1375-5072

JAARGANG

44 (2017) N°3

REDACTIE

Hoofdredacteur: Pieter T'Jonck
Adjunct-hoofdredacteur: Lisa De Visscher
Eindredactie Nederlands:
www.controltaaldelete.be
Eindredactie Frans: Benoît Francès
Production Coordinator: Grégoire Maus
Vertaling: Marina Festré, Alain Kinsella, Wouter Meeus

VORMGEVING

Dear Reader,

FONT

Plain

DRUKKERIJ

Die Keure, Brugge

REDACTIECOMMISSIE

Arlette Baumans, Olivier Bastin, Francis Catteeuw, Adrien Verschuere, Agnieszka Zajac
Voorzitter Ward Verbakel

REDACTIEADRES

Ernest Allardstraat 21/3 — 1000 Brussel
redactie@a-plus.be
www.a-plus.be

A+ IS EEN PUBLICATIE VAN ICASD VZW

Informatiecentrum voor Architectuur,
Stedenbouw en Design

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Philémon Wachtelaer
Ernest Allardstraat 21/3 — 1000 Brussel

COPYRIGHT ICASD

De verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde artikels berust uitsluitend bij de auteurs. Alle rechten voor het (zelfs gedeeltelijk) reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden voor alle landen.

RAAD VAN BESTUUR ICASD

Voorzitter: Philémon Wachtelaer
Vicevoorzitter: Chantal Vincent
Secretaris: Geert De Grootte
Leden: Olivier Bastin, Dag Boutsen, Sylvie Bruyninckx, Maarten Delbeke, Paul Dujardin, Brigitte Gouder de Beauregard, Pierre Van Assche, Piet Van Cauwenbergh, Eddy Vanzieleghem, Ward Verbakel

A+ PROGRAMMERING

Coördinatie: Marie-Cécile Guyaux
Projectcoördinatie: Roxane Le Grelle

COMMUNICATIE

Shendy Gardin

PUBLICITEITSREGIE A+MEDIA

Rita Minissi, rita.minissi@mima.be
Tel +32 (0)2 332 37 82
Ernest Allardstraat 21/3 — 1000 Brussel

ADVERTEERDERS

Bega, Biennale agora, Bim/ibge, Bozar, Bticino, Cassina, Design september, Duravit, Ecobat construct, Eternit, Finstral, Giacomini, Hewi, Holcim, Ibic, Kawneer, Koraton, Neolith, Pfeiderer, Renson, Gaint gobain glass, Sedus, Vai/ulg, Velux, Vlk group, Wienerberger, Wilkhahn

oplage 2016:
14.800 exemplaren

FÉDÉRATION
WALLONIE-BRUXELLES

MAGAZINES
MET CULTUUR

Brussel, kantoor van afgifte Brugge X — PB733

